

«Bistan da gurasoek eta euren seme-alabek desberdin hitz egiten dutela»

25 urte daramatza euskalkien azterketan Koldo Zuazok (Eibar, 1956).

Euskal Herriko Unibertsitatean Dialektologia irakasle, hainbat lan argitaratu ditu han-hemengo hizkeren gainean. *Euskalkiak* (Elkar, 2014) izeneko liburua du udaberriaren kaleratua, euskalkiak, azpieuskalkiak eta hizkerak aztergai. 2020rako bukatu nahi luke gaur egungo euskararen azalpen osoa. Lapurdi, Nafarroa Beherea eta Bizkaiko mendebala ditu oraindik ere zain.

| MIEL A. ELUSTONDO |

Argazkiak: Zaldi Ero

XXI. mendeko Luziano Bonaparte printzea zaitugu.

Ez, baina hark egin zuen bide bera ibiltzea egokitu zait. Gainera, biok jaso dugu laguntza eta babes zabala geure ibilbidean. Orain, esate baterako, Saran daukat neure lantegia eta iaz, urriaren 1ean, goizeko 11etan hara heldu, eta arratsaldeko hiruretan etxean neukan ikastolako guraso bat ate joka, Marie-Pierre Pradere, lehenbiziko bi asteetako lan-programa eskuan zuela: egunero, goizean, pertsona bat izango nuen elkarrizketatu zain; bazkalondan, beste bat. Hirugarrena, iluntzean. Horrela egunero, jai eta aste, larunbat eta igande. Hori sekulakoa da! Pertsona arrunt bezala joan izan banintz, nola ezagutu eta inguratu hiztun egokiak? Zenbat denbora eman beharko ote nuen horretan?...

***Euskalkiak* argitaratu berri duzu. Sarreraren diozu 1989an duela hasiera zure lanak, 25 urte daramatzazula honetan...**

1989an Koldo Mitxelena Ikerkuntza Saria sortu zuen Errenteriako Udalak, eta Arabako euskara gaitzat hartu eta hura aztertzea bururatu zitzaidan, Mitxelena izan zelako Arabako euskaraz ikertu zuen lehena.

Lana egin eta saria irabazi nuen. Baina gehiago jakiteko gogoa geratu zitzaidan, eta lanean jarraitu nuen. Araba ondoko herri euskaldunetara joan nintzen: Deba ibarrera lehenengo, Oñati eta Aretxabaleta aldera, eta Goierriera gero. Hurrena, Nafarroara, Urdiainera. Hango euskara entzun, eta oso berezia iruditu zitzaidan. Bonapartek, berriz, gipuzkeran sartu zuen. Ez zitzaidan erabaki

“Litekeena da Biarno eta Huesca, gaur egun erdaldunak diren arren, ekialdeko euskalkiaren sorleku izatea”

zuzena iruditu eta galdera hauxe egin nion neure buruari: “Ea hemen ez ezik beste zenbait lekutan ere erratu den gure Bonaparte, edo ea euskara bera aldatu ote den ordutik hona?”. Ondoren, Errenteria eta Irun bitartean ibili nintzen, Baztanen, Iparraldera igaro nintzen... Iparraldean, esaterako, hiru euskalki bereizi zituen Bonapartek Lapurdin eta Nafarroa Beherean. Nik, ordea, ez nuen horrenbesteko alderik suma-

tzen hango euskararen. Orduan hartu nuen erabakia: “Euskal Herria alderik alde ezagutu eta gaur egungo euskara zertan den ikusi behar diat”. Horrela hasi nintzen.

Bonapartek huts egin zuen sailkapenean, ala euskara aldatu egin da ordutik hona?

Batez ere bigarrena: euskara ikaragarri aldatu da. Jakina, Bonaparte gizakia zenez, hutsegiteak ere izan zituen. Esate baterako, Urdiaingo eta Etxarri Aranazko hizkeretara itzulpen batzuk egin zituzan aginduz hango apaiz bati. Garai hartan ez zegoen dialektologia zer zen zekien lagun askorik eta apaiz hark, nonbait, Bonapartek euskara “onera” itzultzea nahiko zuela pentsatu, eta Tolosaldeko euskarara itzuli zuen, hura zelako garai hartan euskara on eta dotoretzat jotzen zena. Bonapartek, itzulpen haiek ikusita, gipuzkeraren barruan sartu zituen Urdiain eta Etxarri Aranatz.

Bonaparteren sailkapenak balio du gaur egun?

Lekukotasun historiko moduan, bai. Bestela, uste dut Lapurdin eta Nafarroa Beherean hiru euskalki bereiztea gehiegizkoa dela. Gehien-

“Beste hizkuntzetan aspaldi egin dira lan horiek eta oraintxe ari naiz ni, XXI. mendean, azpieuskalkien eta hizkeren ezaugarriak azalerratu nahirik”.

bat, horretantxe ikusten diot Bonaparteren sailkapenari akatsa. Gainerakoak, zehetasun kontuak dira.

Belaunaldien artean hizkeraren etena gertatu dela diozu liburuan.

Ez da bat-bateko etena, baina bistan da gurasoek eta euren seme-alabek desberdin hitz egiten dutela. Aitaita-amamen eta iloben artean argiago ikusten da aldea. Hala ere, oharra egin behar dut horretaz. Hizkuntza sendo dagoen lekuetan

ez da hain nabarmena. Eman dezagun Ondarroa bat, Azpeitia bat, Araitz bat... horietan ez da hain erabatekoa. Aldiz, Durango batean, edo Urdiain batean... euskararen egoera makalagoa den herrietan, eskola gertatu da euskara jasotzeko iturri nagusia, eta eskolako eta etxeko desberdinegiak gertatu dira. Horrek ekarri du aitaita-amamek eta haien ilobek hain hizkera desberdinak egitea. Eta horrek arazoak ekarri ditu eta ekarriko ditu.

2008an egin zuten *Euskalkiak, euskararen dialektoak* liburua. Bidea egin duzu harrezkero, eta berrikuntzak ere badira...

Berrikuntza bi, behintzat, badira eta oso esanguratsuak. Batetik, euskalkien jatorriari dagokiona. Ikuspegi klasikoaren arabera, euskalkiak oso zaharrak dira. Baina ez da azterketa sakonik egin. Elena Barrena historialariak heldu zion gaiari. Mendietan jarri zituen euskalkien sorlekuak. Horrek implizituki esan nahi du euskalkiak artzain ekonomia garaikoak direla, oso aspaldikoak. Mitxelenak oso bestela ikusi zuen egoera. Haren iritziz, euskalkiak erromatarrak hona etorri ondorengoak dira. Gaur egun ziurtzat eman dezakegu Mitxelena-aren ikuspegia, eta nire ekarpena euskalkien sorlekua hiriguneetan jartzea izan da, eta hirigune horiek lotzen dituzten bideei inportantzia ematea. Horren arabera, sei sorleku izan dira: Iruñea, Gasteiz, Tolosa-Hernani-Donostia ardatza, Gernika-Bermeo-Zornotza –eta, beharbada, Durango– ardatza, Lapurdiko itsasbazterra. Ekialdean ere izan da sorleku esanguratsu bat, baina ez dut garbi ikusten haren kokagune zehatza.

Zuberoan ari zara bila...

Hasieran uste nuen Zuberoan egon zitekeela, baina Zuberoa oso txikia izan da, eta aldiz, ekialdeko berrikuntzak asko izan dira eta oso eremu zabalera hedatu dira: Nafarroa Beherera, Lapurdiko ekialde-Erronkarira eta Zaraitzura. Hori horrela izateko, hirigune indartsuren batetik abiatu behar

Liburu azoka

Gasteizen, irailaren 26tik urriaren 12ra Gasteiz etorbidean.

EUSKADIKO LIBURU GANBARA

- Euskal eta erdal nobedadeak
- Euskal musika
- %10eko beherapena

Bizi irakurriz!

“Nire ekarpena euskalkien sorlekua hiriguneetan jartzea izan da, eta hirigune horiek lotzen dituzten bideei inportantzia ematea”.

izan dute, azpiegitura sendoko lekuren batetik... Egoera hori ulertu nahian, Arabako adibidea etorri zitzaidan gogora: alegia, orain dela hogeitau urte inork ez zuen uste Araban ezer sor zitekeenik, guztiz erdalduntzat jotzen genuelako. Modu berean, litekeena da Biarno eta Huesca, gaur egun erdaldunak diren arren, ekialdeko euskalkiaren sorleku izatea. Ez dut esan nahi hori horrela izan zenik, ate hori zabalik utzi behar dugula baizik. Etorkizuneko ikerketek ekarriko dute argia.

Euskalkiak ditugu batetik, azpieuskalkiak bestetik. Euskalkien mapa findu nahian ari zara etengabe.

Bonapartek berak ere esan zuen azpieuskalkiak bazirela eta 25 bereizi zituen. Nik ere esan izan dut azpieuskalkiak badirela, baina orain arte ez ditut sekula azaldu. Horixe izan da *Euskalkiak* liburuaren bigarren berrikuntza nagusia. Etorkizunera begira, hizkerak aztertzea gertatzen zait. Liburu honetan sei aurkeztu ditut, eta hurrengorako utzi ditut gainerakoak.

Ez gara orain eta hemen ezaugarri morfo-fonologikoak haizatzen hasiko. Hor du liburua irakurle saiatuak eskura. Bakarka ari zara lanean?

Bakarka ari naiz, bai eta ez. Bonaparteren garaiarekin alderatuta, gaur egun bibliografia zabala dago, lan asko egin da. Ez daukat herri guztietara joan beharrik. Askotan, etxetik irten gabe, irakurritz eta beste egindako lanak erabiliz egiten dut lan. Jakina, ondoren, dena delako tokira joan eta datuak egiaztatzea dagokit, baina egiaztatzea samurra da. Bonaparte, aldiz, hutse-

“Inoiz esan izan didate Bonaparteren kontrario nagusia naizela, eta nik ezetz diot, alderantziz dela, Bonaparteren aldekorik handiena naizela, lan hau egitea zein nekoso den beste inork baino hobeto ikusi dudalako joan den aspaldi luzean”

tik abiatu zen, eta hutsetik abiatu beharra beti da gogorra. Horixe aitortu behar diogu Bonaparteri. Inoiz esan izan didate Bonaparteren kontrario nagusia naizela, eta nik ezetz diot, alderantziz dela, Bonaparteren aldekorik handiena

naizela, lan hau egitea zein nekoso den beste inork baino hobeto ikusi dudalako joan den aspaldi luzean. Bonapartek, gainera, askoz ere egoera txarragoan jardun zuen lanean: erdalduna zen, Londresen bizi zen... Hark bai eduki zuela meritua!

Aitortu zaio meritu hori?

Ez behar beste. Euskalkien gaineko lanagatik da ezaguna Bonaparte gurean, baina, horretaz aparte, berak zabaldu zuen Euskal Herri osoan ortografia sistema berria. Xahok bazituen proposamen batzuk eginak Iparraldean, baina haren albisteak ez ziren hona heldu harik eta Bonaparte azaldu zen arte. Bonapartek, bestalde, bazela euskalki indartsu bat aldarrikatu zuen, Italian Toskanakoa zuten moduan, eta Gipuzkoako euskarak bete behar zuela leku hori. Hori guztia ez zaio Bonaparteri aitortu. Bestalde, XIX. mende hartan, hemengo ok uste genuen euskara hizkuntza basatia zela, ez zuela ezertarako balio. Eta pertsonalitate handi bat Londrestik etorri eta euskaraz ikastea, harrigarria gertatu zitzaion hemengo agintari eta jende handiari. Eta Euskal Herri barruan ez ezik, European barrena ere zabaldu zuen euskararen ospea.

Bonaparteren ekarri handia hor gelditu zen, ordea. Dialektologia ez zen urte askoan aitzinatu.

Unibertsitaterik eza da arrazoi nagusia, klabea, eta ez bakarrik hizkuntzari dagokionez, baita historian, arkeologian... arlo guztietan ere. 1980 arte, zerbait ikasi nahi zuenak Valladolidera, Zaragozara, Bordelera... joan behar zuen. Eta leku horietara joanda ere, ez zeukan gure gaiak ikasteko aukerarik. Horregatik gabiltza atzeratuta. Dialektologiari dagokionez, Bonapartek euskalkien mapa egin zuen, baina ez zituen euren ezaugarriak zehatz-mehatz adierazi. Beste hizkuntzetan aspaldi egin dira lan horiek, eta ni, esate baterako, oraintxe ari naiz, XXI. mendean, azpieuskalkien eta hizkeren ezaugarriak azalerratu nahirik. ■

